

кръстът в лето 7109 (1601) месецъ апрѣль 4 день во време христоролюбиваго кирѣ Гавриила и оковага масторѣ Коле Пана отъ места Кипровецѣ въ манастирѣ глаголеми Касинецѣ, храмъ стѣ Йоанъ Богословъ, в то временѣ зли падаше пружи имже несть числа ихъ и поядаше вся плоди земнень.

Ъглите под рамената на някои кръстове се запълват с изображения на лъвове. Това е находчиво запълване на една архитектурна празнина. Без него формата би стояла бедна и линейно суха. Това се отнася и за филиграновите кръстове, където ъглите около пресечника са заети от декоративни елементи. В горната част на много кръстове от двете страни на корона са монтирани пластични фигурки на делфини.

Тук се вижда колко разнообразни художествени, пластически, технически, цветови, графически и други проблеми са занимавали златарите. И колко една такава работа (например Чипровският кръст, кръстът от 1601 г., Хаджи Радославовият, Копривщенският и др. с техните разнородни материали, находчиво техническо изпълнение и интересни надписи) може да допълни сведенията за културата, художествените и други особености на дадена епоха.

3.3

Чаши за причастие

Достигналите до нас чаши за причастие се характеризират голямо разнообразие на художествената изработка. Тяхната стойност се определя не толкова от конструкцията която според предназначението им представлява средно, голяма чаша с широка основа, която не позволява чашата да се излее, и междинна част, която съединява чашата с основата и служи за дръжка, а преди всичко от разнообразните декоративни добавки, които покриват повърхността на чашата.

Разбира се, нейният художествен вид може да е резултат на правилното съотношение на изработените отделни части, на свързването им в обемна композиция, в тяло, което има устойчивост и изискан от естетическо гледище силует.

И все пак главното, което определя художествения вид на тези чаши, е отношението на майстора-златар към задачата, която му се възлага, и също така отношението на

Отливан и кован престолен кръст. Музея в Елена
Филигранен кръст с мъниста. Музея в Рилския манастир
Престолен кръст с филигран и гранули. Музея в Рилския манастир

Чаша за причастие от 1628 г. Църквата „Ив. Богослов“ във Враца

Друшев, Димитър

инвеститора, който в много случаи има в главата си образ на предмета, който поръчва.

Може да се каже, че някакво особено художествено решение на форми трудно би могло да се създаде. Три утилитарни елемента, които съставят чашата, имат определени функции и това не позволява да се търсят различни решения на формата.

И при тези ограничения обаче българският златар проявил редица художествени инициативи, смелост и оригиналност. Гравирани изображения по чашата от Врачане носят особеностите и чистотата на японската рисунка (макар че едва ли врачанец по онова време е виждал японска рисунка). Чувството за солидност, за монументалност е направил от чашата устойчив предмет със здрава основа. Частите, освободени от излишни детайли и украшения, се свързват логично една с друга. Гравирани изображения не тежат на формата, нито надписът от два реда. Златарят е апликирал на отвора на чашата ажурна лента, която технически заздравява формата и от гледище на правилното формообразуване слага логически завършек на цялото. Към него вече нищо не може да се прибави и нищо не може да се отнеме. Горно по обиколката на чашата е изкован надпис: *Исков*

се сиа потиръ в лето 3718 (1628) мѹ НІ (8) приложише титоре в храмъ сѣи ичнѣ БЛС (Богослов). Ванъ, Младенъ, Митръ, Рвсинъ, Миръ, Стино, Никола, Петко.

Декоративната черупка на друга чаша има ажурен фриз, който в геометризирана форма повтаря стария какерон. Надолу черупката е украсена с емайли и цветни камъни. Върху основната розетка са изобразени релефно св. Никола, Григорий Богослов, Василий Велики, Йоан Златоуст. Образите са изковани анфас с точен рисунък и усет за релефно представяне.

Друго нещо представлява чашата (сн. 248) от Бачковския манастир. Сред чашите за причастие, работени от български златари, тя е едно бижу както поради своята художествена завършеност, така и поради сполучливото свързване на метала с цветни материали — емайли и полускъпоценни камъни. Задачата тук била не да се направи нещо скъпо, като се вложат повече материали с висока стойност и квалифициран труд, а главно да се създаде един художествен предмет, за какъвто не са достатъчни само материали, време и добро желание, но са необходими и изключителни художествени данни. Сложната композиция на чашата, детайлите, подчинени на цялото, подредането на цветовете, линейното и колоритното изграждане на орнамента, акцентирането на определени места с цветни камъни, с ивиците от гранули, покриване на други места с апликирани акантови листа и др. изисква художествена съобразителност, предвидливост, находчивост, опитност и най-важното — чувство за художествена мярка. У нашия златар това чувство съществувало и благодарение на него и на другите му качества се получило забележително произведение на златарското изкуство.

Декорирането на редица чаши с филигран показва богатите възможности на златарите да съставят от метални нишки и ситни гранули онези разнообразни рисунки, които може да роди въображение на художници. Тук трябва да се изясни, че шаблонното пренасяне на филигранов образец от един предмет на други не е възможно, ако не се смята украсяването на съвсем еднакви форми.

Повърхността на по-големите предмети, каквито са чашите за причастие, се разделя на еднакви полета и върху тях симетрично и ритмично се закрепва филигранна украса. Тук повторението на един мотив, на един орнамент е не само възможно, но и задължително. Същата тази украса

Чаши за причастие от Бачковския манастир, от Рилския манастир и от Силестра, църквата „Св. Петър и Павел“

Козана чаша за причастие от църквата „Св. Троица“, с. Койнаре, Силистренско

обаче не подхожда за друг предмет. Просто технически невъзможно апликирането ѝ дори ако разликата в размерите на полетата е един милиметър. Затова и всяка форма изисква своя филигранна украса. За добрия майстор, който умее да чертае и да рисува, това не е проблем, но за другите то е една тежка задача. И все пак чашите, украсени с филигран, пазени по нашите селски и градски църкви, представляват едно неповторимо художествено богатство.

Същото може да се каже за онези по-редки екземпляри, украсени с цветни емайли, които свидетелствуват за стремежа на майстора-златар да избегне шаблонното повтаряне на еднакви форми, да постигне художествена оригиналност. Това довело до ажурната обработка на външната чаша, при много случаи и на основата.

Чаши за причастие има във всички църкви, но в голямото си множество те са занаятчийски изделия, а от по-късно време — и индустриални. Тук разглеждаме само някои чаши, в които е вложено изкуство.

Ритуални и църковни съдове

Архиерейска корона. Църковен музей, София

Това са съдове, свързани с религиозния ритуал и други църковни нужди. Формите им по обем не са големи. Някои от тях повтарят формите на домашните съдове, а други имат свои особености, свързани с предназначението им. При всички случаи силуетът им е изискан, частите са добре оразмерени и това показва, че предметите са работени от майстори със знание и художествен усет. Почти всички са изработени ръчно и имат украсена повърхност. За украсата са използвани различни техники и орнаменти от растителни и геометрични мотиви. И тук като особеност се явява украсата с цветни емайли. Тя е същата онази техника, различна от „вкопания емайл“ и от „клетъчния емайл“, която дава много интересни ефекти с потопената в емайла филигранна жица, която рисува орнамента. Както при обковките на египетския гелия и някои дарохранителници, и тук са използвани зелени, светлосини и тъмносини, кафяви и кремави емайли — една много богата гама, която обаче носи художествения ефект и мекия блясък на скъпоценните камъни.